

پژوهشی در زمینه آسیب‌شناسی نهادهای دینی و فرهنگی در دو دهه اخیر انقلاب اسلامی

محسن فرمهینی فراهانی *

تاریخ دریافت مقاله ۸۷/۸/۱۰

تاریخ تایید مقاله ۸۷/۱۰/۵

چکیده:

در بحث آسیب‌شناسی نهادهای فرهنگی و دینی، آسیب و آفت به حقیقت دین باز نمی‌گردد، بلکه به نحوه عملکرد نهادهای دینی اشاره دارد. شناخت آسیب‌ها و آفاتی که دامنگیر نهادهای دینی و فرهنگی است، این حسن را دارد که می‌توان با پی‌بردن به آسیب‌ها و اولویت‌بندی این آسیب‌ها نسبت به درمان آن اقدام کرد تا تأثیر و عملکرد آنها افزایش یابد.

آسیب در عرصه نهادهای دینی به طور عمده اشاره به افراط و تفریط در عرصه‌های دینی و فرهنگی دارد و به نوعی گذر از حد اعتدال است. در این پژوهش ابتدا آسیب‌هایی که نهادهای دینی را تهدید می‌کنند از منابع مختلف همچون مصاحبه با ۲۱ نفر از صاحب نظران حوزه و دانشگاه، بررسی دیدگاه‌های امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، کتب و متون دینی، استخراج شده، سپس در قالب پرسش‌نامه‌ای که اعتبار و پایایی آن به تایید رسیده بود در اختیار افراد نمونه تحقیق که شامل ۴۴ نفر از صاحب نظران حوزوی و دانشگاهی که به صورت گزینش بر اساس سوابق کار تألیف و تحقیق انتخاب شده بودند؛ قرار داده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS استفاده شد، داده‌ها با شاخص‌های آمار توصیفی (همچون فراوانی میانگین، مقایسه میانگین، انحراف استاندارد، خطای استاندارد میانگین) و شاخص‌ها آمار استنباطی مانند آزمون ناپارامتریک کالموگروف-اسمیرنوف (Kalmogorov-Smirnov) مورد تحلیل قرار گرفته است.

نتایج تحقیق حاکی از آن است که مهم‌ترین عوامل آسیب‌رسان نهادهای دینی و فرهنگی عبارتند از: تداخل وظایف و فعالیت‌های موازی نهادهای دینی، تعدد متولیان فرهنگی کشور، شفاف نبودن جهت‌گیری‌ها، سیاست‌ها و مأموریت‌های نهادهای دینی، فاصله‌گیری و دور شدن نهادهای دینی از مردم، به روز نبودن نهادهای دینی به ویژه در بعد ارتباطی، و...

واژگان کلیدی: آسیب‌شناسی، نهادهای دینی، انقلاب اسلامی، دو دهه اخیر.

مقدمه

(رهنمایی، ۱۳۸۰). شاید بتوان گفت مرحوم مطهری اولین کسی بود که اصطلاح آسیب شناسی دینی را وارد حوزه اندیشه دینی کرد و در آثار خود از آن بهره برد. آسیب شناسی فرهنگ دینی به ویژه در بعد نخبگان دینی و فرهنگی، نتیجه کجروی در عرصه روابط عملی و حاصل کج اندیشی در مقام نظر است. با توجه به تعامل و درهم تنیدگی عمل و نظر، آسیب ها شکل بسیط نظری یا عملی ندارند، بلکه به صورت بافت های پیچیده و تو در تو آشکار می گردند که در اعمال و اندیشه ها یکدیگر را تأیید و تقویت می کنند. لازم به ذکر است موضوعاتی چون تهاجم فرهنگی و استحاله فرهنگی بی ارتباط با موضوع آسیب شناسی فرهنگ دینی نیست؛ هر چند دقیقاً محتوا و متدولوژی واحدی را دنبال نمی کنند. چنانچه بخواهیم ارتباط بین این مفاهیم را روشن کنیم باید بگوییم که تهاجم فرهنگی عامل ایجاد نفوذ و بروز آسیب در فرهنگ دینی است، همچنان که استحاله فرهنگی، ثمره بروز و شیوع این دسته از آسیب هاست.

آسیب به مفهوم گذر از خط اعتدال است؛ به طوری که نقاط قطبی این خط یا محور، ناظر به آسیب ها و نقطه میانی ناظر به حالت مطلوب یا وضعیت سلامت است (باقری، ۱۳۸۰) به عبارت دیگر در هر محور، دو نقطه لغزش وجود دارد و یک مسیر که در میانه قرار می گیرد. این مطلب را می توان چون مصداقی از سخن حضرت امیر (ع) دانست. آن جا که در وصف درستی و سلامت دیانت خود و اهل بیت (ع) فرمود «ما تکیه گاه میانه ایم، عقب ماندگان به ما می رسند و پیش تاختگان به ما باز می گردند» (نهج البلاغه، حکمت ۱۱۹).

از دیدگاه رهبر کبیر انقلاب امام خمینی (ره) مهم ترین آسیب های انقلاب در بعد سازمان ها و نهادهای دینی وابسته و یا پیوسته به دولت عبارتند از:

۱. ناهماهنگی در نهادها و ارگان ها

امام خمینی (ره) در این زمینه می فرمایند:

«لکن نگرانی من از داخل خودمان است، از دو جهت که یک جهتش سبک است، یک جهتش سنگین. آن جهت سبک، این کارهایی است که مخالفین و دسته بندی هایی که مخالفین دارند، این چیز مهمی به نظر من نیست. آن که مهم است این ناسازگاری است که در ارگان های اسلامی هست، هر جا بروی با

انقلاب اسلامی ایران در طول بیش از دو دهه گذشته، از مراحل و مقاطع گوناگونی عبور کرده است. به فرموده مقام معظم رهبری سه گام پیروزی انقلاب، دفاع مقدس و سازندگی مادی به خوبی پشت سر گذاشته شده و اینک در گام چهارم انقلاب که نوسازی معنوی و عدالت اجتماعی است قرار گرفته ایم. ایشان این مرحله را جهاد اکبر انقلاب نامیده اند و معتقدند که لغزش و انحراف انقلاب ها معمولاً در همین مرحله رخ می دهد و لذا آسیب شناسی انقلاب و فهم آفت های آن به ویژه در عرصه نخبگان و روشنفکران دینی پراهمیت می باشد. در عصر کنونی که عصر ارتباطات و اطلاعات است، بر نخبگان فرهنگی و دینی است که واقعیت را به خوبی بشناسند و مسائل را جدی بگیرند و ساز و کار مناسب جهت تغییر در سیاست ها و رفتار داخلی و خارجی خود ایجاد کنند تا قادر باشند که چالش ها و تهدیدها را تبدیل به فرصت کنند. اگر آسیب ها، تهدیدها و چالش ها کاملاً شناسایی نگردند و برای مدیریت و کنترل آن اقدام مناسب صورت نپذیرد، چالش ها به تهدید و تهدید ها به آسیب تبدیل می گردند (ابوالقاسمی و سجادی، ۱۳۸۴) و انقلاب و مکتب، از درون فرسوده و شکسته می شود و مصداق این آیه تحقق می یابد که فرمود:

«ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ» آیه قرآن [سوره روم، آیه ۴۱]

اصطلاح آسیب شناسی (Pathology) علاوه بر علوم پزشکی در علوم انسانی و علوم اجتماعی نیز به کار رفته است و در بحث انحرافات اجتماعی و کجروی ها به مطالعه بی سازمانی ها، آسیب های اجتماعی نظیر فقر، بیکاری، تبهکاری، جنگ... همراه با علل و عوامل و شیوه های درمان آنان و همچنین شرایط بیمار گونه و نابهنجار اجتماعی می پردازد (فرمهبینی فراهانی، ۱۳۷۹) به عنوان نمونه، آسیب شناسی خانواده مسولیت شناخت بیماری های خانواده را به عهده دارد (بريجانيان، ۱۳۷۳) در همین رابطه آسیب شناسی فرهنگ دینی (religious culture Pathology) نیز به بررسی آفات و آسیب هایی می پردازد که رنگ و لعاب دینی دارند و عناصر شکل دهنده و سازنده دین را تحت تأثیر قرار می دهند و مانند غباری روی حقیقت و دین را می پوشانند

کرد، حالا شما می‌کنید... اگر شما به مردم کار نداشته باشید، به مصالح مردم، به مصالح کشور کار نداشته باشید، فقط مشغول این باشید که من چطور، شما چطور، من چطورم، شما چطورید... این همان است که آمریکا می‌خواهد» (همان، ج ۱۳: ۲۰۲).

۵. مشوه کردن چهره ارگان‌های انقلابی از جانب خودی‌ها و غیر خودی‌ها

امام (ره) در این زمینه می‌فرمایند:

«این‌ها در هر جایی می‌خواهند یک نفوذی بکنند و یک افسادی بکنند به اسم اسلام و این خطر است برای نهضت شما، با اسم اسلام می‌خواهند این اسلام را در بین مردم خود مملکت، مشوه نمایش بدهند» (همان، ج ۱۱: ۳۱۳).

و در زمینه مشوه کرده چهره ارگان‌های انقلابی به وسیله خود آن‌ها خواسته یا ناخواسته می‌فرمایند:

«سر خود همین طوری یک دسته‌ای، هر کس در هر جا، یک تفنگی داشته است دست خودش گرفته و به اسم کمیته و به اسم پاسدار، هر که هر چه دلش می‌خواهد، هر کاری دلش می‌خواهد می‌کند. با هر که بد است می‌ریزند منزلش [بازرسی] می‌کنند. با هر که یک غرضی دارند می‌ریزند منزلش خانه‌اش را [آگارت] می‌کنند و این یک خطر بزرگی است که برای اسلام در زمان ما پیش آمده است» (همان: ۳۱۴).

۶. نقایص و کمبودهای تبلیغی در گذشته و حال (سازمان‌های متولی این امر مانند سازمان تبلیغات اسلامی و حوزه‌های علمیه)

«ما در مقابل همه بوق‌های تبلیغاتی جهان خواران در خارج از کشور عزیز، آنان را به وحشت انداخته است، فاقد تبلیغات صحیح هستیم... کشور اسلامی ما مظلومانه مورد هجوم رسانه‌های گروهی و دستگاه‌های دروغ‌پراکنی واقع شده است» «ما یک تبلیغات محدود داریم، آن‌ها تبلیغات غیر محدود دارند، دنیا دست آن‌هاست و تبلیغاتشان غیر محدود است» (همان، ج ۱۴: ۴۳).

«می‌توان گفت که دنیا بر دوش تبلیغات است و مع الاسف ما در این دوره کوتاه نتوانستیم به این امر درست قیام کنیم. البته مشکلاتی که از اول در داخل کشور داشتیم و مشکلاتی که از

هم توافق ندارند. هی دعوت به توافق می‌کنند همه، لکن خودشان هم توافق ندارند، این موجب نگرانی است. برای اینکه این اسباب می‌شود که این کشور به حال تزلزل باقی بماند و اگر یک مدتی به این حال تزلزل باقی بماند آسیب از خودش پیدا می‌شود، یعنی، داخل خودش آسیب می‌بیند، محتاج به این نیست که از خارج بیایند و به ما آسیب برسانند. ما خودمان به جان هم می‌افتیم و خودمان را از بین می‌بریم» (صحیفه نور، ج ۱۲: ۴۱۲).

۲. مخالفت مردم با ارگان‌ها و نهادها

حضرت امام (ره) در این زمینه می‌فرمایند:

«اگر اشکالی فرض کنید یک وقت داریم... اشتباه را باید به طور معقول تذکر داد. من اعلام می‌کنم به همه ملت که امروز مخالفت با مجلس، مخالفت با جمهوری اسلامی، مخالفت با ارگان‌هایی که در جمهوری اسلامی است، مخالفت با اسلام است و موجب تباهی این کشور و این ملت خواهد شد» (همان، ج ۱۷: ۱۱۵).

۳. دخالت غیر قانونی نهادها و سازمان‌ها

در این زمینه امام (ره) در ۱۲ فروردین سال ۱۳۶۰ خطاب به نیروهای سپاه پاسداران فرمودند:

«گاهی شنیده می‌شود که بعضی پاسداران در بعضی از نقاط کشور از طریق اعتدال و شرع، خارج از مأموریت قانونی خود، تجاوز و در اموری که مربوط به دادگاه‌ها یا نهادهای دیگر می‌باشد، دخالت ناروا می‌کنند. بر رؤسای پاسداران در سطح کشور است تا از این نحو دخالت‌ها که خلاف قانون و خلاف طریقه اسلام است، جلوگیری و خودداری نمایند»

۴. سرگرم شدن به درگیری‌های سیاسی و غفلت از مردم

در این زمینه امام (ره) می‌فرمایند:

«عوض اینکه برای این‌ها برهنه‌ها، برای این ضعفا، برای این‌هایی که زحمت کشیده‌اند و شما را به این جا رساندند و حالا هم توقع از شما خیلی ندارند، برای اینکه یک آبی، یک نانی، یک برقی، یک چیزها [هایی] آن چیزهای اولیه را به این‌ها برسانید، از این غفلت کنید و بروید سراغ جنگ اعصاب و بساط، خوب، این همان است که آن وقت آمریکا می‌کرد، حالا شما می‌کنید. آن وقت طاغوت می

حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، این آسیب‌ها را شناسایی و سپس اولویت‌بندی نماید، چرا که در این صورت است که می‌توان برای رفع آن برنامه‌ریزی صحیح و اصولی کرد.

روش پژوهش

تحقیق حاضر بر اساس هدف، تحقیق کاربردی است؛ چرا که هدف آن، کاربرد عملی دانش فراهم شده است تا بتوان از آن در طرح برنامه‌های توسعه و همچنین با توجه به آسیب‌های شناسایی شده، در اتخاذ تصمیم‌های صحیح استفاده کرد. این پژوهش بر اساس چگونگی به دست آوردن داده‌های مورد نیاز، تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی (Survey Research) است؛ چرا که می‌خواهیم اتفاق نظر یک جمع صاحب نظر را درباره موضوع تحقیق یعنی آسیب‌شناسی فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی فراهم آوریم.

جامعه و نمونه آماری

جامعه تحقیق در بخش فعالیت‌های میدانی، صاحب نظران و کارشناسان آگاه به مسائل فرهنگ دینی کشور است. نمونه شامل ۶۵ نفر از صاحب نظران حوزوی و دانشگاهی است که به صورت گزینشی بر اساس سوابق کار، تألیف و تحقیق و درگیری عملی با مسائل و آسیب‌ها در حوزه توسعه فرهنگ دینی انتخاب شده‌اند. از این تعداد با ۲۱ نفر در زمینه آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی مصاحبه به عمل آمده است و ۴۴ نفر دیگر در تکمیل پرسش‌نامه شرکت کرده‌اند.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات

ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق عبارتند از:

- اسناد و مدارک دینی (شامل منابع اصیل اسلامی همچون قرآن و نهج البلاغه)
- کتب و مقالات نوشته شده در زمینه آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی
- پرسش‌نامه که در برگیرنده ۲۸ سؤال بوده است.
- نقطه نظرات حضرت امام خمینی (ره)، مقام معظم رهبری
- مصاحبه با صاحب نظران حوزوی و دانشگاهی

خارج برای ما پیش آوردند، مانع شد» (همان، ج ۱۴: ۴۱). آن چه از مرور پیشینه تحقیقاتی بحث به خوبی بر می‌آید، این است که تحقیقات موجود در زمینه آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی و بررسی علل و مشکلات آن، پراکنده، بی‌نظم و غیر نظام مندند و بیشتر مبتنی بر حدس‌ها، تجربیات و مشاهدات شخص می‌باشند. ضمن ارج نهادن به تحقیقاتی که در این زمینه انجام شده است، باید گفت متأسفانه هنوز تحقیق نظری یا میدانی در خور توجه و معتبری در خصوص آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی انجام نشده است و تنها دفتر مطالعات توسعه فرهنگ دینی به علت بهره‌گیری از طیف وسیع نظر خواهی، مصاحبه‌ها و برگزاری میزهای اندیشه با صاحب نظران، اطلاعات قابل توجهی در این زمینه فراهم آورده که آن هم با وجود با ارزش بودن، فاقد نظم، دسته‌بندی و اولویت‌بندی است.

باز بینی تحقیقات صورت گرفته در این زمینه نشان می‌دهد که هیچ کدام مستقلاً به شناسایی، بررسی و اولویت‌بندی آسیب‌های فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی نپرداخته‌اند. هر چند در این میانه موضوعاتی چون تهاجم فرهنگی، استحاله فرهنگی و انقلاب فرهنگی و آسیب‌شناسی تربیت دینی بی‌ارتباط با موضوع آسیب‌شناسی توسعه فرهنگی نیستند (گرچه دقیقاً محتوا و متدولوژی واحدی را دنبال نمی‌کنند). تحقیقات اشاره شده هر یک به یک یا چند بعد از آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی پرداخته‌اند؛ مثلاً تحقیقی اثر فرهنگ دینی را بر ارزش‌های جوانان می‌سنجد، تحقیق دیگری افزایش ارزش‌های مادی بر ارزش‌های معنوی را آسیب می‌شناسد (محمدی، شکیبا و زهرا پور، ۱۳۷۹)، تحقیق دیگر تأثیر گروه‌های ناهنجار موسیقی را بر روی جوانان مورد مطالعه قرار می‌دهد (مهر علی، ۱۳۶۷)، تحقیق دیگر تأثیر محیط مدرسه و خانواده را در دینداری و بی‌دینی نشان می‌دهد (خاکپور، ۱۳۷۸) و... اما هیچ کدام از تحقیقات اشاره شده، به شناسایی آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی نپرداخته‌اند.

تحقیق حاضر تلاش دارد ضمن استخراج آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی از طریق مطالعه اسنادی و دیدگاه‌های صاحب نظران که در نوشته‌ها و یا مصاحبه‌هایشان آمده است و همچنین با توجه به بیانات رهبر کبیر انقلاب

روش تعیین اعتبار و پایایی

برای اعتبار (Validity) ابزار اصلی تحقیق یعنی پرسش‌نامه از اعتبار محتوا (Content validity) استفاده شده است. اعتبار محتوا اعتباری است که معمولاً برای بررسی اجزای تشکیل دهنده ابزار اندازه‌گیری استفاده می‌شود، بدین منظور که معلوم شود ابزار اندازه‌گیری تا چه حد خصیصه مورد نظر را می‌سنجد (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۷۶). در این تحقیق سؤال‌های پرسش‌نامه اولیه، توسط ۵ نفر از صاحب نظران در این زمینه (آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی) مورد بازبینی و قضاوت قرار گرفت و مطابقت سؤال‌های پرسش‌نامه با موضوع و اهداف تحقیق نیز بررسی شد و در نهایت براساس دیدگاه‌های آنان تعدادی از سؤال‌ها حذف، اضافه و یا اصلاح شده است.

در رابطه با پایایی (Reliability) ابزار تحقیق نیز از روش آلفای کرونباخ (Cronbach's Alpha) استفاده شده است که ضریب آلفای به دست آمده یعنی $(\alpha=0/82)$ حاکی از پایایی بالای ابزار تحقیق می‌باشد.

نحوه جمع‌آوری اطلاعات

در این تحقیق ابتدا اطلاعات مورد نیاز از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی مطالعه متون دینی، دیدگاه‌های حضرت امام خمینی (ره)، مقام معظم رهبری به دست آمد؛ سپس با تحلیل محتوای مصاحبه‌های انجام شده با صاحب نظران حوزوی و دانشگاهی در زمینه آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی، آسیب‌ها استخراج و با بررسی بازبینی مجدد اطلاعات به دست آمده، بیش از ۳۰ گونه آسیب‌شناسایی گردید. سپس به منظور اعتبار و پایایی ابزار تحقیق، اجرای آزمایشی پرسش‌نامه و تکمیل آن از سوی ۵ نفر از صاحب نظران آغاز شد. در ادامه پس از حذف، اضافه و اصلاح برخی از سؤال‌ها، پرسش‌نامه نهایی با ۲۸ سؤال تدوین و توسط ۴۴ نفر از صاحب نظران حوزوی و دانشگاهی و اهل نظر، تکمیل شد.

نحوه تجزیه و تحلیل آماری اطلاعات

برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم افزار SPSS استفاده شده است. داده‌ها با شاخص‌های آمار توصیفی همچون فراوانی، درصد، درصد تراکمی، میانگین، مقایسه میانگین، انحراف

استاندارد (δ) خطای استاندارد میانگین (δ) - و شاخص‌های آمار استنباطی مانند آزمون ناپارامتریک کالموگروف - اسمیرنوف (Kolmogorov - Smirniv) مورد تحلیل قرار گرفته است. این آزمون همانند آزمون مجذور کای (خی دو) است با این تفاوت که با حجم نمونه کمتر نیز قابل استفاده است و در آن توزیع فراوانی تجمعی به دست آمده (فراوانی نسبی تراکمی مشاهده شده) با توزیع فراوانی تجمعی نظری (فراوانی نسبی تراکمی مورد انتظار) مقایسه می‌شود.

یافته‌های پژوهش

در این قسمت ابتدا به ویژگی‌های جامعه مورد بررسی اشاره می‌شود و سپس تک تک سؤالات، با شاخص‌های آمار توصیفی و استنباطی بررسی خواهد شد.

الف) ویژگی‌های جامعه مورد بررسی

۱. میزان تحصیلات افراد مصاحبه‌شونده

جدول شماره «۱»

میزان تحصیلات	فراوانی	درصد
دکتر	۱۰	۲۷/۶
فوق لیسانس	۱	۲/۵
تحصیلات حوزوی (آیت الله و حجت الاسلام)	۹	۲۲/۹
لیسانس	۱	۲/۵
کل	۲۱	۱۰۰

۲. میزان تحصیلات افراد تکمیل‌کننده پرسش‌نامه

جدول شماره «۲»

میزان تحصیلات	فراوانی	درصد	درصد تراکمی
فوق دیپلم	۱	۲/۳	۲/۳
فوق لیسانس و لیسانس دکترا	۲۱	۴۷/۷	۵۰
دکتر	۱۸	۴۰/۹	۹۰/۹
لیسانس	۴	۹/۱	۱۰۰
کل	۴۴	۱۰۰	

با توجه به جدول شماره ۲، ۸۸/۶ درصد افراد نمونه تحقیق دارای مدارک تحصیلی دکترا و فوق لیسانس هستند که عمدتاً دارای تحصیلات حوزوی و دانشگاهی بوده و در دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه، آموزش و پرورش، سازمان تبلیغات اسلامی، وزارت ارشاد، بنیاد شهید انقلاب اسلامی و... مشغول به کار هستند.

ب- تحلیل یافته‌های مربوط به آسیب‌های توسعه فرهنگ

دینی در بعد نهادهای دینی

سوالات مربوط به آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهاد های دینی ۲۸ عنوان است که تک تک آنها بر حسب درصد و فراوانی گزینه ها مورد بررسی قرار گرفته است (جدول شماره ۱۰). در زیر سوالات پرسش نامه به ترتیب بررسی می شوند:

۱. تداخل وظایف و فعالیت های موازی نهاد های دینی به علت نبود برنامه ریزی جامع در مورد تقسیم وظایف. در رابطه با این آسیب، محاسبات آماری حاکی از این است که ۴/۶ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته انقلاب کم و خیلی کم، ۶/۸ درصد متوسط و ۸۸/۶ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته اند.

۲. تعدد متولیان فرهنگی کشور (نهادهای و سازمان های تصمیم گیرنده). مطابق اعداد جدول شماره ۳، ۹/۴ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را کم و خیلی کم، ۱۶/۳ درصد متوسط و ۷۴/۴ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته اند.

۳. شفاف نبودن جهت گیری ها، سیاست ها و ماموریت های نهادهای دینی. در این مورد ۹/۳ درصد افراد نمونه تحقیق میزان این تأثیر را کم و خیلی کم و ۹/۳ درصد متوسط و ۸۱/۴ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته اند.

۴. فقدان نظام شاخص سازی در عرصه های متنوع دینی. مطابق با محاسبات آماری انجام شده، ۱۱/۹ درصد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته کم و خیلی کم، ۱۹ درصد متوسط، ۶۹ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته اند.

۵. فاصله گیری و دور شدن نهادهای دینی از مردم (فروریزی پایگاه مردمی نهادهای دینی). مطابق با نتایج جدول، ۱۸/۲ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته کم و خیلی کم، ۲۷/۳ درصد متوسط، ۳۴/۱ درصد زیاد و ۲۰/۵ درصد خیلی زیاد دانسته اند.

۶. به روز نبودن نهادهای و سازمان های دینی به ویژه در بعد ارتباطی. در مورد این آسیب محاسبات آماری حاکی از این است که ۶/۸ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته، خیلی کم و کم، ۲۷/۳ درصد متوسط و ۶۵/۹ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته اند.

۷. کمبود نیروی انسانی متخصص در نهادهای و سازمان های

دینی. در مورد این آسیب، محاسبات آماری نشان می دهد که ۱۳/۶ درصد، میزان تأثیر این آسیب را خیلی کم و کم، ۲۲/۷ درصد متوسط و ۶۳/۶ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته اند.

۸. گسترش ظاهر نگری، سطحی نگری، جرم اندیشی و عوام زدگی در فعالیت نهادهای دینی. مطابق جدول، ۶/۸ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته کم، ۴/۵ درصد متوسط، و ۸۸/۶ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته اند.

۹. عدم ارزیابی کارنامه گذشته سازمان ها و نهاد های دینی به صورت مستمر. در رابطه با این آسیب، محاسبات آماری نشان می دهد که ۲/۳ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته کم، ۲۷/۳ درصد متوسط و ۷۰/۵ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته اند.

۱۰. غرق شدن در فعالیت های روز مره و حال و غفلت در آینده. در رابطه با این سؤال، اعداد جدول شماره ۳، نشان می دهد که ۶/۸ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته کم و خیلی کم، ۱۳/۶ درصد متوسط، ۷۹/۵ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته اند.

۱۱. فقدان نظام مشورت گیری و نظر سنجی از نخبگان (به حاشیه رفتن نقش نخبگان در فرایند تولید، پردازش و عرضه کالاها و خدمات فرهنگی در مقیاس ملی). محاسبات آماری نشان می دهد که ۶/۸ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را کم و خیلی کم، ۱۵/۹ درصد متوسط و ۷۷/۳ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته اند.

۱۲. دخالت نهادهای دینی متوسط همچون انجمن های اسلامی و مساجد در اموری که مربوط به آن ها نیست. محاسبات آماری در جدول شماره ۱۰ نشان می دهد که ۴/۵ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته خیلی کم، ۱۸/۲ درصد کم، ۳۱/۸ درصد متوسط، ۲۷/۳ درصد زیاد و ۱۸/۲ درصد خیلی زیاد دانسته اند.

۱۳. فقدان نظام آماری و اطلاع رسانی دقیق در حوزه فرهنگ دینی. محاسبات آماری نشان می دهد که ۱۵/۹ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته، کم و خیلی کم، ۳۱/۸ درصد متوسط، ۵۲/۳ درصد متوسط، ۵۲/۳ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته اند.

۲۲. انفعال دستگاه‌های دینی و کاهش کارایی آن‌ها به علت پدیده‌هایی همچون توسعه شبکه‌های اطلاع‌رسانی و جهانی شدن. ۶/۸ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته کم و خیلی کم، ۲۰/۵ درصد متوسط و ۷۲/۸ درصد زیاد و خیلی زیاد، ۳۶/۴ درصد زیاد و ۳۶/۴ درصد خیلی زیاد دانسته‌اند.

۲۳. سیاسی‌کاری نهادهای دینی (غلبه تصمیمات سیاسی بر تصمیمات منطقی و اصولی)، ۴/۵ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب در نهادهای دینی را در دو دهه گذشته کم و خیلی کم، ۱۳/۶ درصد متوسط، ۸۱/۸ درصد زیاد و خیلی زیاد (۳۱/۸ درصد زیاد، ۵۰ درصد خیلی زیاد) دانسته‌اند.

۲۴. خلاء نوعی سرپرستی مردمی در نهادهای دینی. مطابق محاسبات آماری، ۱۱/۶ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در نهادهای دینی در دو دهه گذشته را کم و خیلی کم، ۳۲/۶ درصد متوسط، ۳۰/۲ درصد زیاد و ۲۵/۶ درصد خیلی زیاد دانسته‌اند.

۲۵. فقدان استراتژی و برنامه عمل مشترک توسط نهادهای دینی. مطابق جدول شماره ۳، ۱۱/۴ درصد افراد نمونه تحقیق، میزان تأثیر این آسیب را در نهادهای دینی را کم و خیلی کم، ۱۵/۹ درصد متوسط و ۷۲/۸ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند.

۲۶. اولویت یافتن منافع فردی و نهادهای در برابر منافع جمعی و ملی. ۶/۸ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب در نهادهای دینی در دو دهه گذشته را کم و خیلی کم، ۲۰/۵ درصد متوسط و ۷۲/۷ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند.

۲۷. کم‌رنگ بودن فرهنگ پژوهش و تحقیقات در نهادهای دینی. محاسبات نشان می‌دهد که ۶/۸ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را کم و خیلی کم، ۲۹/۵ درصد متوسط و ۶۳/۶ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند.

۲۸. استفاده از روش‌های سنتی و بی‌بهره از تکنولوژی و واقعیات اجتماعی در تبلیغات. مطابق محاسبات انجام شده، ۷ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در نهادهای دینی در دو دهه گذشته کم و خیلی کم، ۲۰/۹ درصد متوسط، ۳۲/۶ درصد زیاد و ۳۹/۵ درصد خیلی زیاد دانسته‌اند.

۱۴. ناکارآمدی نظام آموزشی در تربیت دینی. در این مورد محاسبات نشان می‌دهد که ۱۵/۹ درصد افراد نمونه تحقیق، میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته کم و خیلی کم، ۱۱/۴ درصد متوسط و ۷۲/۷ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند.

۱۵. تبدیل مراکز علمی (دانشگاه‌ها) به مکان سیاسی. در رابطه با این مورد، محاسبات آماری نشان می‌دهد که ۳۱/۸ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را کم و خیلی کم، ۲۲/۷ درصد متوسط، ۴۵/۴ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند.

۱۶. اساتید منحرف و نفوذ اشخاص منحرف و غیراسلامی به دانشگاه‌ها. مطابق جدول شماره ۳، ۵۲/۴ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را کم و خیلی کم، ۲۶/۲ درصد متوسط و ۲۱/۴ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند.

۱۷. عدم پاسخ‌گویی صحیح و اصولی نسبت به شبهات دینی و مذهبی (به ویژه جوانان). محاسبات آماری نشان می‌دهد که ۹/۵ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته کم، ۱۶/۷ درصد متوسط و ۷۳/۸ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند.

۱۸. ضعف تولیدات فرهنگی نهادهای دینی. در رابطه با این آسیب ۱۱/۴ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته کم، ۲۵ درصد متوسط و ۶۳/۷ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند.

۱۹. آمیخته شدن فرهنگ دینی با اغراض شخصی. در رابطه با این مورد، ۹/۳ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته کم، ۱۸/۶ درصد متوسط و ۷۲/۱ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند.

۲۰. فقدان نظام برنامه‌ریزی صحیح فرهنگی برای نسل جوان به علت نبود مدیریت واحد فرهنگی. مطابق محاسبات آماری، ۶/۸ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته کم و خیلی کم، ۹/۱ درصد متوسط، ۴۵/۵ درصد زیاد و ۳۸/۶ درصد خیلی زیاد دانسته‌اند.

۲۱. سرگرم شدن به درگیری‌های سیاسی و غفلت از مردم. در رابطه با این آسیب ۲/۳ درصد افراد نمونه تحقیق میزان تأثیر این آسیب را در دو دهه گذشته کم و خیلی کم، ۹/۱ درصد متوسط و ۸۸/۶ درصد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند.

جدول شماره ۳: آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی در دو دهه گذشته

ردیف	توسعه فرهنگ دینی		فرهنگ دینی		توسعه فرهنگ دینی		توضیحات
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱	۸۸/۶	۳۹	۶/۸	۲	۶/۵	۲	فعالیت و فعالیت های مردمی نهادهای دینی
۲	۷۴/۴	۳۲	۱۶/۳	۷	۹/۳	۴	تعدد متولیان فرهنگی کشور
۳	۸۱/۳	۳۸	۸/۳	۳	۹/۷	۲	مشارکت بیوفتن جهت گیری ها، سیاست ها و تدبیرات نهادهای دینی
۴	۶۹	۲۹	۱۹	۸	۱۱/۹	۵	فقدان نظام شاخص سازی در عرصه های متنوع دینی
۵	۵۷/۵	۳۶	۲۷/۳	۱۲	۱۸/۳	۸	فصلنامه گیری و امور شدن نهادهای دینی از مردم
۶	۶۵/۹	۲۹	۳۷/۳	۱۲	۶/۸	۳	به روز نبودن نهادهای دینی به ویژه در بعد ارتباطی
۷	۶۲/۶	۲۸	۲۲/۷	۱۰	۱۲/۶	۶	کمبود نیروی انسانی تخصصی
۸	۸۸/۶	۳۹	۴/۵	۲	۶/۸	۳	گسترش ظاهر نگر، سطحی نگر، بحزم اندیشی و عوام زدگی در فعالیت های نهادهای دینی
۹	۶۰/۵	۳۱	۳۷/۳	۱۲	۲/۳	۱	عدم ارزیابی کارنامه گذشته سازمان و نهاد های دینی به طور مستمر
۱۰	۷۹/۵	۲۵	۱۳/۶	۶	۶/۸	۳	غرق شدن در فعالیت های روزمره و غفلت از آینده
۱۱	۷۷/۳	۳۲	۱۵/۹	۷	۶/۸	۳	فقدان نظام مشورت گیری و نظرسنجی از ذینفعان
۱۲	۵۲/۳	۲۳	۳۱/۸	۱۴	۲۲/۷	۱۰	دخالت نهادهای دینی مستقل همچون انجمن های اسلامی و مساجد در اموری که مربوط به آن ها نیست.
۱۳	۵۷/۳	۳۲	۲۱/۸	۱۲	۱۵/۹	۷	فقدان نظام انباری و اطلاع رسانی دقیق تر حوزه فرهنگ دینی
۱۴	۷۲/۷	۳۲	۱۱/۴	۵	۱۵/۹	۷	ناکار آمدی نظام آموزشی به ویژه در تربیت دینی
۱۵	۱۵/۵	۶	۳۲/۷	۱۰	۳۱/۸	۱۴	تبدیل مراکز علمی (دانشگاه ها) به مکان های سیاسی
۱۶	۲۱/۴	۹	۲۶/۲	۱۱	۵۲/۴	۲۲	اساتید منحرف و نفوذ اشخاص منحرف به دانشگاه ها
۱۷	۷۲/۸	۳۱	۱۶/۷	۷	۹/۵	۴	عدم پاسخگویی صحیح نسبت به شبهات دینی
۱۸	۶۳/۶	۲۸	۲۵	۱۱	۱۱/۴	۵	ضعف تولیدات فرهنگی نهادهای دینی
۱۹	۷۲/۸	۳۱	۱۸/۶	۸	۹/۳	۴	آمیخته شدن فرهنگ دینی با افراطی شخصیت
۲۰	۸۴/۱	۳۷	۹/۱	۴	۶/۸	۳	فقدان نظام برنامه ریزی صحیح فرهنگی برای نسل جوان به علت نبود مدیریت واحد فرهنگی
۲۱	۸۸/۶	۳۹	۹/۱	۴	۶/۵	۲	مردم شدن به فراموشی های سیاسی و غفلت از مردم
۲۲	۷۲/۷	۳۲	۲۰/۵	۹	۶/۸	۳	انفعال دستگاه های دینی و کاهش کارایی آن ها به علت توسعه شبکه های اطلاع رسانی و جهانی شدن
۲۳	۵۱/۸	۲۱	۳۳/۶	۱۴	۲/۵	۲	سیاسی کاری نهادهای دینی
۲۴	۵۵/۸	۲۴	۳۲/۶	۱۴	۱۱/۶	۵	خلاء نوعی سرپرستی مردمی در نهادهای دینی
۲۵	۶۲/۶	۲۸	۱۵/۹	۷	۱۱/۴	۵	فقدان استراتژی و برنامه عملی مشخص
۲۶	۷۲/۷	۳۲	۲۰/۵	۹	۶/۸	۳	اولویت یافتن منافع فردی و نهادی در برابر منافع جمعی
۲۷	۶۲/۶	۲۸	۱۶/۷	۷	۶/۸	۳	کم رنگ بودن اهمیت پژوهش در نهادهای دینی
۲۸	۷۲/۸	۳۱	۲۰/۹	۹	۷	۳	استفاده از روش های سنتی و بی بهره از تکنولوژی و واقعیات اجتماعی در تبلیغات

جدول شماره ۴: مهمترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی به ترتیب اولویت و محاسبات آماری مربوطه

ردیف	$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	D_p	D_b	تعداد آسیب‌ها	تعداد نهادهای دینی	تعداد آسیب‌ها	تعداد نهادهای دینی	تعداد آسیب‌ها	تعداد نهادهای دینی
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۵۱	-/۷۵۹۲۷	-/۱۱۲۵	۲/۳۳۱۸	۵	۲	۲۲	۲۱
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۲	-/۸۷۳۳۱	-/۲۳۳۱	۲/۸۷۳۳۱	۵	۲	۲۲	۲۱
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۵۱	-/۱۸۵۱۲۵	-/۱۲۸۲	۲/۲۰۳۵	۵	۱	۲۲	۱
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۵۱	-/۱۰۰۳۲۱	-/۱۲۲۱	۲/۱۰۰۳۲۱	۵	۲	۲۲	۲۱
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۴۹	-/۱۸۶۱۱۲	-/۱۲۹۸	۲/۱۵۹۱	۵	۲	۲۲	۲۰
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۲	-/۳۳۲۱۱	-/۱۲۲۱	۲/۱۲۲۱	۵	۲	۲۲	۲۱
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۲	-/۸۹۲۸۲	-/۱۲۳۹	۲/۱۱۲۶	۵	۲	۲۲	۱۰
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۵	-/۲۲	-/۱۵۰۰۰۰	-/۱۲۲۱	۲/۱۲۲۱	۵	۲	۲۲	۲۸
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۲	-/۱۱۲۲۲	-/۱۲۹۸	۲/۰۲۲۲	۵	۲	۲۲	۲۲
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۲	-/۳۳۲۱۱	-/۱۲۲۱	۲/۳۳۲۱	۵	۲	۲۲	۲۲
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۵	-/۲۲	-/۱۶۲۲۲	-/۱۲۸۶	۲	۵	۲	۲۲	۱۷
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۲	-/۱۲۲۲۲	-/۱۲۲۱	۲	۵	۲	۲۲	۱
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۵	-/۲۸	-/۱۲۳۲۰	-/۱۲۲۱	۲/۱۲۲۱	۵	۱	۲۲	۳
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۲	-/۱۶۲۱۵	-/۱۲۲۱	۲/۱۶۲۱	۵	۲	۲۲	۲
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۲	۱/۱۲۸۸۵	-/۱۲۰۰	۲/۱۲۸۸۵	۵	۱	۲۲	۱۲
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۵	-/۲۲	-/۱۲۲۲۲	-/۱۲۲۱	۲/۱۲۲۲	۵	۲	۲۲	۱۱
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۳۹	۱/۰۰۶۵۱	-/۱۵۲۲	۲/۸۸۶۴	۵	۱	۲۲	۲۷
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۲	-/۱۲۲۲۱	-/۱۲۲۱	۲/۸۸۶۴	۵	۲	۲۲	۲۵
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۵	-/۲۲	-/۹۹۸۲۲	-/۱۵۲۲	۲/۸۲۲۲	۵	۱	۲۲	۲
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۸	-/۱۲۲۲۲	-/۱۲۲۱	۲/۱۲۲۲	۵	۲	۲۲	۱۲
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۵	-/۲۱	۱/۰۰۱۲۶	-/۱۶۵۲	۲/۷۸۵۷	۵	۱	۲۲	۲
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۸	۱/۰۰۲۲۲	-/۱۲۲۱	۲/۸۸۶۴	۵	۲	۲۲	۲
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۵	-/۲۲	۱/۰۰۰۰۰	-/۱۵۸۶	۲/۶۲۲۲	۵	۱	۲۲	۲۲
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۲	۱/۰۰۰۰۰	-/۱۲۲۱	۲/۸۸۶۴	۵	۲	۲۲	۲
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۲	۱/۰۰۲۲۲	-/۱۶۰۹	۲/۵	۵	۱	۲۲	۱۳
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۸	۱/۱۲۲۲۲	-/۱۲۲۱	۲/۸۸۶۴	۵	۲	۲۲	۲۲
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۲	-/۲۶	۱/۲۶۲۲۱	-/۱۹۱۲	۲/۲۹۵۵	۵	۱	۲۲	۱۵
$D_p > D_b$ = / . ۱۰۰	-/۲۵	-/۲۲	۱/۰۰۰۰۰	-/۱۲۲۱	۲/۸۸۶۴	۵	۲	۲۲	۲۲

سایر آسیب‌ها به ترتیب اولویت در جدول شماره ۱۱ آمده است.

جدول شماره ۴، همچنین نشان می‌دهد که در تمام موارد (سؤالات) D مشاهده شده (قدر مطلق بزرگترین تفاوت بین فراوانی نسبی تراکمی مشاهده شده و مورد انتظار) از D جدول (ب) بزرگتر است یعنی $D > D$ لذا تفاوت بین فراوانی‌ها معنادار است. در اکثر سؤالات تفاوت در صد و فراوانی گزینه زیاد با سایر گزینه‌ها قابل توجه است. لیکن در سؤال ۱۶، بیشترین فراوانی و درصد (۵۲/۴ درصد) مربوط به گزینه کم است؛ یعنی اینکه افراد نمونه تحقیق آسیب «اساتید منحرف و نفوذ اشخاص منحرف و غیر اسلامی به دانشگاه‌ها» را دو دهه گذشته کم دانسته‌اند و آزمون (K-S) هم حاکی از آن است که تفاوت بین فراوانی مشاهده شده معنادار است.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج تحقیق مهم‌ترین آسیب‌ها توسعه فرهنگی در بعد نهادهای دینی در دو دهه گذشته در جدول شماره ۵ آمده است.

از نظر افراد نمونه تحقیق، مهم‌ترین آسیب در بعد نهادهای دینی که بالاترین میانگین (۴/۴۳ از ۵) را به خود اختصاص داده است «سرگرم شدن به درگیری‌های سیاسی و غفلت از مردم» است. این امر حاکی از این است که نهادهای دینی رسالت اصلی خود را که کمک به مردم از طرق مختلف است فراموش کرده‌اند و بیشتر سرگرم درگیری‌های سیاسی خود هستند که این عامل به نوعی در آسیب شماره ۲ هم که سیاسی کاری نهادهای دینی است دیده می‌شود. «تداخل وظایف و فعالیت‌های موازی نهادهای دینی» به عنوان یک آسیب در این حوزه با آسیب «فقدان برنامه ریزی به علت نبود مدیریت واحد فرهنگی» نیز ارتباط نزدیک دارد.

پیشنهادها:

بحث پیشنهادها را با این جمله از مقام معظم رهبری آغاز می‌کنیم که فرمودند: «آنچه را که به نظر می‌رسد علاج این موارد است... اولاً قبول درد است؛ اگر درد را قبول نکردیم درمان درست نخواهد شد».

جدول شماره ۴، مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی را در دو دهه گذشته انقلاب به ترتیب اولویت و بر حسب میانگین نشان می‌دهد. ضمن اینکه در این جدول حداقل و حداکثر میانگین، خطای استاندارد میانگین و انحراف استاندارد هر سؤال به تفکیک آمده است. ۱۰ مورد از مهم‌ترین آسیب‌ها در این بعد به ترتیب اولویت به قرار زیر است:

۱. سرگرم شدن به درگیری‌های سیاسی و غفلت از مردم با میانگین ۲/۴۳ (سؤال شماره ۲۱ پرسش‌نامه نهادهای دینی)
۲. سیاسی کاری نهادهای دینی (غلبه تصمیمات سیاسی بر تصمیمات منطقی و اصولی) با میانگین ۴/۲۷ (سؤال شماره ۲۳ پرسش‌نامه).
۳. تداخل وظایف و فعالیت‌های موازی نهادهای دینی به علت نبود برنامه ریزی جامع در مورد تقسیم وظایف با میانگین ۴/۲۰ (سؤال شماره ۱ پرسش‌نامه).

۴. گسترش ظاهر نگری، سطحی‌نگری، جزم‌اندیشی و عوام‌زدگی در فعالیت‌های دینی با میانگین ۴/۱۵ (سؤال شماره ۸ پرسش‌نامه).

۵. فقدان نظام برنامه ریزی صحیح فرهنگی برای نسل جوان به علت نبود مدیریت واحد فرهنگی با میانگین ۴/۱۵ (سؤال شماره ۲۰ پرسش‌نامه).

۶. فقدان نظام مشورت‌گیری و نظر‌سنجی از نخبگان (به حاشیه رفتن نقش نخبگان در فرایند تولید، پردازش و عرضه کالاها و خدمات فرهنگی دینی در مقیاس ملی) با میانگین ۴/۱۳ (سؤال شماره ۱۱ پرسش‌نامه).

۷. غرق شدن در فعالیت‌های روزمره و حال و غفلت از آینده با میانگین ۴/۱۱ (سؤال شماره ۱۰ پرسش‌نامه).

۸. استفاده از روش‌های سنتی و بی‌بهره از تکنولوژی و واقعیات اجتماعی در تبلیغات با میانگین ۴/۰۴ (سؤال شماره ۲۸ پرسش‌نامه).

۹. انفعال دستگاه‌های دینی و کاهش کارایی آن‌ها به علت پدیده‌هایی همچون توسعه شبکه‌های اطلاع‌رسانی و جهانی شدن با میانگین ۴/۰۲ (سؤال شماره ۲۲ پرسش‌نامه).

۱۰. اولویت یافتن منافع فردی و نهادی در برابر منافع جمعی و ملی با میانگین ۴/۰۲ (سؤال شماره ۲۶ پرسش‌نامه).

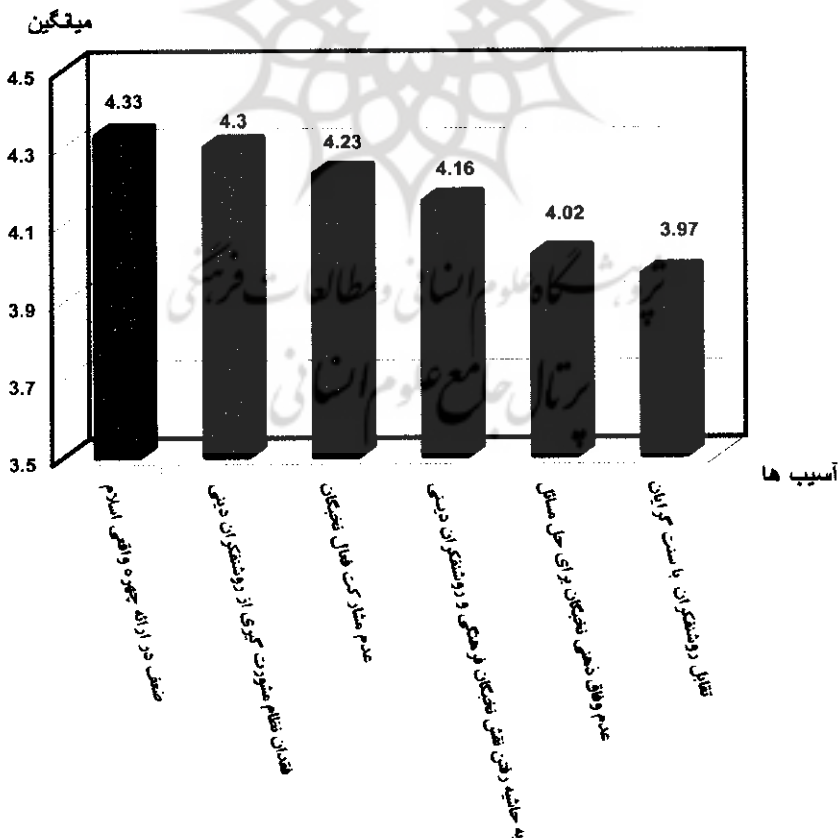
جدول شماره ۵: مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی در دو دهه گذشته

میانگین از ۵	مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی در دو دهه گذشته
۴/۴۳	سرگرم شدن به درگیری‌های سیاسی و غفلت از مردم
۴/۲۷	سیاسی‌سازی نهادهای دینی (غلبه تصمیمات سیاسی بر تصمیمات منطقی و اصولی)
۴/۲۰	تداخل وظایف و فعالیت‌های موازی نهادهای دینی به علت نبود برنامه ریزی جامع در مورد تقسیم وظایف
۴/۱۵	گسترش عظیم فکری، سطحی‌نگری، جزم‌اندیشی و هجوم زدگی در فعالیت‌های نهادهای دینی
۴/۱۵	فقدان نظام برنامه ریزی صحیح فرهنگی برای نسل جوان به علت نبود مدیریت واحد فرهنگی
۴/۱۳	فقدان نظام مکتوب‌گیری و نظرسنجی از نخبگان (به طایفه برکن رفتن نخبگان در فرایند تولید پردازش و عرضه کلامات و خدمات فرهنگی دینی در مقیاس ملی)

دو دهه گذشته که از ظهور پرسش‌ها و شبهات جدید فکری در فضای فرهنگی جامعه می‌گذرد عمدتاً نگاه‌ها متوجه شیوه‌ها و ابزار کهن (از قبیل تکفیر، تفسیق، تحدید، تهدید و ترور) برای مقابله با مسائل فکری زمان بوده است، در حالی که این قبیل راهکارها اثر بخشی خود را در این مقطع تاریخی از دست

شاید با توجه به فرمایشات مقام معظم رهبری بتوان گفت نخستین گام برای مبارزه با آفت‌ها و آسیب‌های انقلاب، پذیرش این واقعیت است که جامعه امروز ما با مشکلات و آسیب‌هایی رو به رو است. پذیرش درد و آسیب اولین گام است. پس از پذیرش آسیب، انتخاب روش درمان بسیار مهم است. متأسفانه در طول

مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نخبگان فرهنگی و روشنفکران دینی در دو دهه گذشته

و اجتماعی دست اندرکارند، اما مشکلات فرهنگی به ویژه برای جوانان هنوز رو به تزاید است. به نظر می رسد که این مراکز پراکنده نیاز به مدیریتی کلان و سازمانی مرکزی و تصمیم گیرنده دارند تا به عنوان مرکز ثقل تصمیم ساز، نقش اصلی را به عنوان یک هماهنگ کننده بر عهده گیرد.

منابع:

- باقری، خسرو (۱۳۸۴). «نگاهی دوباره به تربیت اسلامی». تهران: انتشارات سمت. جلد (۲).
- باقری، خسرو. تابستان (۱۳۸۰). «آسیب و سلامت در تربیت دینی». مجله تربیت اسلامی، مرکز مطالعات تربیت اسلامی.
- بریجانیان، ماری (۱۳۷۳). «فرهنگ اصطلاحات فلسفه و علوم اجتماعی» ویرایش بهاءالدین خرمشاهی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- حوزه و روحانیت در آینده، رهنمودهای مقام معظم رهبری، ج ۱ و ۲، ۱۳۸۰.
- فرمهبینی فراهانی، محسن (۱۳۷۹). «فرهنگ توصیفی علوم تربیتی»، نشر اسرار دانش.
- امام خمینی (ره)، صحیفه نور، جلد‌های مختلف.
- محمدی شکیبا، عباس و زهرا پور، معصومه (۱۳۷۹). «نظر سنجی از جوانان درباره گرایش های دینی مردم».
- خاکپور، مسعود (۱۳۷۸). «مبانی آسیب شناسی تربیت دینی». پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- مهر علی، حمید رضا (۱۳۶۷). «علل گرایش برخی از جوانان به گروه های ناپهنجار موسیقی (رپ، هوی متال و...)».
- سرمد، بازرگان و حجازی (۱۳۷۶). «پژوهش در علوم رفتاری».
- ابوالقاسمی، محمد جواد و سجادی، مهدی (۱۳۸۴). «پژوهشی در چالش های توسعه فرهنگ دینی با نگاه به آینده» انتشارات عرش پژوه.
- رهنمایی، سید احمد (۱۳۸۰). «آسیب شناسی فرهنگی» مجله معرفت، شماره ۳۰.
- دشتی، محمد «ترجمه نهج البلاغه».

داده اند. مقام معظم رهبری در رابطه با غیر اثر بخش بودن بسیاری از روش های دفاع فرهنگی، فرمایشات فراوان دارند از جمله:

«مقابله بایستی با مصلحت و حکمت باشد، امروز مثل گذشته نیست. در گذشته اگر کسی حرفی می زد وقتی ما کار دیگری نمی توانستیم بکنیم، فریاد می کشیدیم و یا مثلاً از او اعلام برائت می کردیم یا اگر در حد کفر بود، تکفیر می کردیم، در حد فسق بود، تفسیق می کردیم، امروز این طور نیست. امروز احتیاج به این چیزها نیست و نباید این کارها انجام گیرد. امروز این کار برای جامعه اسلامی مضر است» (حوزه و روحانیت در آینده رهنمودهای مقام معظم رهبری، ۱۳۸۵).

«امروز دیگر بس است. این برخورد التقاطی در جامعه ما هست، اما جوابش چماق و دعوا و نفی انکار و تکفیر نیست، جوابش کار درست است» (همان).

در رابطه با آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی باید گفت اگر هر آسیبی را به شکل ایجابی مطرح کنیم خود یک پیشنهاد است؛ مثلاً در مورد آسیب کمبود نیروی انسانی متخصص در نهادهای دینی، پیشنهاد مناسب آن؛ تربیت نیروی انسانی متخصص برای نهادهای دینی است؛ اما به هر حال برای اصلاح نهادها و سازمان های دینی چاره ای جز رویکرد به یک سلسله پژوهش های بنیادی در حوزه نهادهای دینی نیست.

در حال حاضر مراکز متعددی به شکل دولتی و غیر دولتی (نهادهای دینی دولتی و غیر دولتی) برای حل مسائل فرهنگی